

Nr 176

Utlåtande i anledning av motioner om ändrade inryckningstider för vissa värnpliktiga.

(1:a avd.)

I de likalydande motionerna I: 212 av herr *Blom* och II: 273 av herr *Werbro* har hemställts att riksdagen i skrivelse till Kungl. Maj:t anhåller om utredning och förslag om ändrade inryckningstider för värnpliktiga som uttagits till underofficersutbildning.

Utskottet har i den ordning § 46 riksdagsordningen föreskriver inhämtat yttrande över motionerna från *överbefälhavaren, skolöverstyrelsen, värnpliktsnämnden* och *1966 års värnpliktskommitté*. Se *Bilaga* till detta utlåtande.

Utskottet. Motionerna utmynnar i förslag till utredning om ändrade inryckningstider för värnpliktiga som uttagits till underofficersutbildning vid armén med hänsyn till de studiesociala och arbetsmarknadsmässiga olägenheter som uppstår med gällande system då dessa värnpliktiga enligt motionerna inrycker till tjänstgöring i mars.

I motionerna har inte berörts de alternativa inryckningsmöjligheter som erbjuds de underofficersuttagna värnpliktiga. Utskottet vill erinra om att en lämplig studiesocial inpassning av grundutbildningen var en av utgångspunkterna för 1960 års värnpliktsutredning. Härvid eftersträvas bl. a. att den obligatoriska grundutbildningen i princip inte skall ta i anspråk mer tid än som inrymmer högst två civila studietermener. Samtidigt måste tillräcklig hänsyn tas till en lämplig inpassning av den grundläggande krigsförbandsutbildningen under grundutbildning. Den grundläggande krigsförbandsutbildningen måste nämligen tidsmässigt samordnas så att alla kategorier värnpliktiga kan genomföra denna i allsidigt sammansatta förband, dvs. under den senare delen av grundutbildningen för huvuddelen av de värnpliktiga. De underofficersuttagna värnpliktiga måste före krigsförbandsutbildningen hunnit få sådan färdighet i befälsutövning att de under denna utbildning varaktigt kan tjänstgöra i befattning, i vilken de senare avses krigsplaceras. De värnpliktiga underofficersuttagnas utbildning kan därför icke ses som en isolerad företeelse utan måste ses i sammanhang med övriga värnpliktigas grundutbildning.

De värnpliktiga har vissa möjligheter att om de organisatoriska förhållandena medger det fullgöra sin grundutbildning antingen i perioder eller i en följd. Vid fullgörande av grundutbildningen i perioder fullgörs första pe-

rioden en sommar med inryckning under juni och utryckning under augusti. Andra perioden påbörjas kommande sommar med inryckning likaledes under juni och utryckning under maj eller juni påföljande år. Vid fullgörande av tjänstgöringen i en följd sker inryckning i mars ena året och utryckning i maj eller juni påföljande år. Detta alternativ torde åsyftas i motionerna. Enligt vad som framgår av remissyttrande från värnpliktsnämnden fullgör de flesta i motionerna åsyftade värnpliktiga utbildning uppdelad i två perioder. Nämnden anser det därför inte motiverat med någon utredning. Däremot kan enligt nämnden vissa skäl tala för att en återgång till sammanhängande underofficersutbildning bättre skulle tillgodose såväl krigsmaktens som de enskilda värnpliktigas intressen.

Som framgår av remissyttrandet från 1966 års värnpliktskommitté inverkar även årsklassernas storlek på den tidpunkt när de värnpliktiga inkallas. Utbildningskapaciteten svarar mot det teoretiska medelvärdet av en årsklass värnpliktiga under så lång planeringsperiod som kan överblickas med tillgänglig befolkningsstatistik. Den enskilda åldersklassen värnpliktiga kan avvika starkt från det medelvärde som dimensionerar fredsutbildningsorganisationen. Att temporärt ändra utbildningsorganisationen är praktiskt ogenomförbart och ekonomiskt oförsvarbart. Man nödgas därför i vissa fall acceptera att den enskilde värnpliktige får fullgöra sin grundutbildning vid en tidpunkt som för honom inte är den lämpligaste. Dessa förhållanden drabbar en betydligt större grupp av värnpliktiga än enbart de underofficersuttagna. Den uppdelade grundutbildningen av underofficersuttagna värnpliktiga tillämpas i full utsträckning först från och med utbildningsåret 1968/69. Tillräcklig erfarenhet saknas därför ännu av det nya utbildningssystemets verkningar.

Då värnpliktsutbildningen som av det anförda framgår är så uppbyggd att studiesociala skäl utifrån i övrigt rådande förutsättningar skall beaktas anser utskottet att ställning icke bör tas till ytterligare utredning av inryckningstiderna för underofficersuttagna värnpliktiga förrän tillräcklig erfarenhet av systemet föreligger. Utskottet förutsätter härvid att Kungl. Maj:t noga följer utvecklingen så att en kvalitativt godtagbar militär utbildning erhålles och att samtidigt hänsyn i den utsträckning som är möjlig tas till de civila studierna.

Motionerna I: 212 och II: 273 avstyrkes alltså.

Utskottet hemställer

att riksdagen avslår motionerna I: 212 och II: 273.

Stockholm den 26 november 1968

På statsutskottets vägnar:

GÖSTA BOHMAN

Närvarande: se under utlåtandet nr 177.

Yttranden över motionerna I:212 och II:273

Överbefälhavaren (21.5.1968)

Motionärerna synes ha missuppfattat uppbyggnaden av grundutbildningen och dess inpassning för de underofficersuttagna värnpliktiga vid armén.

En lämplig studiesocial inpassning av grundutbildningen var ett styrande grundvärde för 1960 års värnpliktsutredning.

Grundutbildningens längd skulle göras sådan att den endast kom att omfatta högst ett studieår. Den skulle inpassas så att inryckning skedde efter avslutat gymnasium och så att utryckning skedde före påbörjandet av postgymnasiala studier.

Av angivna skäl bereds de värnpliktiga i enlighet med TLA nr 50/1966 (Kungl. brev 16/6 1966 med provisoriska bestämmelser om värnpliktsutbildningen) alternativa möjligheter att fullgöra sin grundutbildning på följande sätt:

- a) I perioder¹
- b) I en följd

Studierande värnpliktiga kan därvid inrycka omkring 1/6 till 1. perioden med utryckning omkring 31/8 samma år. Grundutbildningen fullföljs påföljande år med inryckning omkring 1/6 och utryckning 30/5.

Värnpliktiga som inte studerar kan påbörja sin grundutbildning omkring 1/3 som därefter fullgörs i en följd med utryckning omkring 30/5 påföljande år.

Vissa värnpliktiga tas ut för utbildning vid regementen (skolor) enligt utbildningsalternativ II. De fullgör utbildningen i en följd och rycker in omkring 14/6 och rycker ut påföljande år omkring 8/9.

Den militära utbildningskapaciteten för grundutbildning har för arméns vidkommande begränsats till 36 500 man, varav 8 % får utgöra officers- och underofficersuttagna. Därför kan inte alla underofficersuttagna värnpliktiga beredas plats omedelbart efter avlagd examen vid gymnasium. De fullgör sin grundutbildning året därefter enligt något av tidigare redovisade alternativ.

Samordningen av den postgymnasiala studiegången till 1966 års värnpliktslag har behandlats av UKAS (Universitetskanslersämbetets arbetsgrupp för fasta studiegångar), vars utredning f. n. är under remissbehandling.

Sammanfattningsvis synes motionerna ha grundats på ofullständiga ingångsvärden och några skäl för ytterligare utredning i denna fråga bedöms inte föreligga.

Skolöverstyrelsen (22.5.1968)

Värnpliktsutredningen diskuterade i sitt betänkande »Värnplikten» (SOU 1965: 68) tre olika alternativ för in- och utryckning till värnpliktstjänstgöring. Utredningen jämförde dessa bl. a. från studiesocial synpunkt. Utred-

¹ Den enskilde erhåller orientering om dessa möjligheter bl. a. i broschyren »Inför inskrivningen».

ningen hade tidigare i betänkandet redovisat uppfattningen att den militära grundutbildningen borde få ta högst två studietermener i anspråk. De studerande ansågs vilja genomföra den militära grundutbildningen snarast möjligt efter gymnasiestudiernas slut. Utredningen framhöll dock att man på grund av åldersklassernas storlek och det stora antalet gymnasieutbildade för en del av de studerande måste framflytta inryckningen till militärutbildningen till året efter det de lämnat gymnasiet.

Av militära utbildningsskäl förordade utredningen det alternativ som innebär vårutryckning för huvuddelen av de värnpliktiga trots att detta alternativ bedömdes som mindre gynnsamt ur studiesocial synpunkt.

Utredningens förslag stöddes av andra lagutskottet som dock i sitt yttrande betonade de svårigheter för de studerande som den föreslagna ordningen kunde tänkas medföra. Utskottet ansåg att om olägenheterna skulle bli alltför betydande borde problemet i dess helhet upptas till ny förutsättningslös prövning.

Huvuddelen av de värnpliktiga med gymnasieutbildning uttas inte till underofficers- eller officersutbildning. Om inryckning till militärtjänstgöring sker samma år som den gymnasiala utbildningen avslutas uppstår inga särskilda olägenheter. Sker inryckningen först påföljande år kan en viss studieförsening uppkomma för den del av de gymnasieutbildade som ägnar sig åt fortsatta studier. Förseningen drabbar främst dem som inte helt hunnit slutföra första studieårets studieprogram. Denna olägenhet får dock anses ringa jämfört med de sysselsättningssvårigheter och därmed följande inkomstbortfall som den del av de gymnasialt utbildade åsamkas vilka direkt efter gymnasiet söker förvärvsarbete. Det är därför SÖ:s uppfattning att denna kategori i största möjliga utsträckning bör få påbörja värnplikts-tjänstgöringen samma år som den gymnasiala utbildningen avslutas.

De gymnasialt utbildade värnpliktiga som uttas till underofficers- eller officersutbildning kan normalt välja mellan tjänstgöring på sommaren omedelbart efter de gymnasiala studiernas slut samt förnyad inryckning i juni påföljande år eller inryckning i mars året efter de gymnasiala studiernas slut. För dem som avser att bedriva fortsatta studier är det första av dessa alternativ vanligen det fördelaktigaste. Även detta alternativ innebär dock en avsevärd risk för att det första studieårets resultat skall äventyras. Vid t. ex. de tekniska högskolorna ligger vårterminens tentamensperiod efter inryckningen i juni och dessutom behöver flertalet studerande utnyttja även tentamensperioden i september för att kunna bli helt klara med första årets kurs. För ingenjörer, ekonomer och övriga som direkt efter de gymnasiala studiernas slut avser söka förvärvsarbete uppstår betydande svårigheter vid båda inryckningsalternativen. Deras möjligheter att erhålla adekvat sysselsättning under det tjänstgöringsfria vinterhalvåret bedöms i nuvarande arbetsmarknadssituation som otillfredsställande. SÖ vill kraftigt betona önskvärdheten av att alla möjligheter prövas för att minska olägenheterna för denna grupp av de gymnasialt utbildade.

Värnpliktsnämnden (28.5.1968)

Grundutbildningen för underofficersuttagna värnpliktiga är delad i två perioder. Första perioden fullgörs en sommar med inryckning under juni och utryckning under augusti. Andra perioden påbörjas kommande sommar med inryckning likaledes under juni och utryckning under maj eller juni påföljande år. Grundutbildningen kan även fullgöras i en följd om de

organisatoriska förhållandena medger det och den värnpliktige önskar det. Inryckning sker i så fall under mars ena året och utryckning under maj eller juni nästa år. Detta alternativ åsyftas i motionerna. Eftersom de flesta värnpliktiga fullgör den delade utbildningen synes det inte motiverat att särskilt utreda frågan om ändrade inryckningstider för det fåtal värnpliktiga som fullgör underofficersutbildningen i en följd. Nämnden har inte haft att pröva några anståndsansökningar från värnpliktiga som inkallats enligt detta alternativ.

En annan sak är att nämnden i samband med handläggningen av olika studieärenden tycker sig ha funnit, att missnöje råder med den delade underofficersutbildningen. Nämnden ifrågasätter om denna utbildningsgång verkligen är så studievänlig som man trodde när den infördes. Enligt nämndens mening talar vissa skäl för att en återgång till en sammanhängande underofficersutbildning för alla värnpliktiga bättre tillgodoser inte bara krigsmaktens utan även de enskilda värnpliktigas intressen. Anses frågan böra utredas synes undersökningen lämpligen kunna anförtros 1966 års värnpliktskommitté. I en sådan undersökning ingår det i motionerna väckta spörsmålet som ett naturligt led.

Med hänsyn till det anförda finner värnpliktsnämnden inte anledning tillstyrka att den i motionerna föreslagna utredningen kommer till stånd. Nämnden ifrågasätter emellertid om inte 1966 års värnpliktskommitté bör få särskilt uppdrag att i samband med sin allmänna översyn av värnpliktsutbildningen även ta upp frågan hur underofficersutbildningen i sin helhet bör inpassas i tiden för att bäst tillgodoses såväl krigsmaktens som de enskilda värnpliktigas intressen.

1966 års värnpliktskommitté (31.5.1968)

Motionerna utmynnar i förslag till utredning om ändrade inryckningstider för värnpliktiga som uttagits till underofficersutbildning. Därvid pekas på de studiesociala och arbetsmarknadsmässiga olägenheter som uppstår med nu gällande system eftersom alla värnpliktiga enligt motionerna börjar sin grundutbildning vid armén i mars. Som nedan redovisas är motionärerernas utgångspunkt icke helt riktig.

Värnpliktskommittén vill med anledning härav anföra följande. Vid utformningen av grundutbildningens längd och inpassning tog 1960 års värnpliktsutredning hänsyn till bl. a. studiesociala och arbetsmarknadsmässiga faktorer. Som utgångspunkter för utredningen angavs bl. a. »— — — all grundutbildning av värnpliktiga i framtiden bör utformas med beaktande av studiesociala hänsyn. Utredningen anser att den obligatoriska grundutbildningen i princip inte skall ta i anspråk mer tid än som inrymmer högst två civila studietidsterminer och föreslår därför att grundutbildningen så vitt möjligt skall inpassas efter utgången av maj första året och före utgången av september påföljande år.» (Kungl. Maj:t prop. 106/1966 s. 45.)

En vägledande princip i det av 1966 års riksdag beslutade systemet för grundutbildning av de värnpliktiga är samordningen av olika värnpliktskategoriers utbildning. Härom anför föredragande departementschefen bl. a. (Kungl. Maj:ts prop. 106/1966 s. 137—138): »— — — Jag finner vidare det nödvändigt att utbildningen för alla kategorier värnpliktiga så samordnas tidsmässigt att grundläggande krigsförbandsutbildning med allsidigt sammansatta förband kan genomföras under senare delen av grundutbildningen. Det är därvid särskilt viktigt att de befälsuttagna värnpliktiga före den

grundläggande krigsförbandsutbildningen hunnit få sådan färdighet i befälsutövning att de under denna utbildning varaktigt kan tjänstgöra i befattning i vilka de senare avses krigsplaceras. Denna sammanhängande period av praktisk befälsutövning under främst förbandsutbildning betraktar jag som en hörnsten i det nya utbildningssystemet.» — Ovan angivet citat visar att man inte — såsom motionärerna — kan se den kalendariska inpassningen av de underofficersuttagna värnpliktigas grundutbildning som en isolerad företeelse. Den måste ses i ett vidare sammanhang.

Krigsmaktens fredstida utbildningsorganisation är dimensionerad för en årlig grundutbildningskontingent om drygt 50 000 värnpliktiga. Årskontingentens storlek och sammansättning bestäms av krigsorganisationens kvantitativa och kvalitativa behov. Utbildningskapaciteten svarar också mot det teoretiska medelvärdet av en årsklass värnpliktiga under så lång planeringsperiod, som kan överblickas med tillgänglig befolkningsstatistik. Den enskilda årsklassen värnpliktiga kan avvika starkt från det medelvärde som dimensionerar fredsutbildningsorganisationen. Under 1950-talet med dess små värnpliktskullar förelåg stora svårigheter att inkalla tillräckligt stor utbildningskontingent trots att inskrivningsåldern år 1954 sänktes till 18 år och ytterligare en årsklass blev gripbar för utbildning. I detta läge kunde de värnpliktiga räkna med inkallelse till första tjänstgöring omedelbart efter inskrivning. 1960-talets stora inskrivningskullar har vänt på inkallellesituationen. Medelåldern för inkallelse till grundutbildning har stigit till f. n. mellan 20 och 21 år. Inför 1970-talets minskande årskullar kommer medelåldern för inkallelse till grundutbildning åter att sjunka till ett »normalläge» dvs. 19 å 20 år. Frågan om sambandet mellan utbildningsorganisationens kapacitet och årsklassernas storlek har ingått i bedömningsunderlaget för samtliga parlamentariska försvarsutredningar under senaste 10-årsperiod. Genom 1963 års försvarsbeslut maximerades utbildningskontingenten till ca 50 000 man. 1968 års försvarsbeslut (prop. 110/1968) konfirmerar i förevarande hänseende 1963 års beslut. Statsmakternas ståndpunkt i denna fråga är i första hand statsfinansiellt betingad. Om man i nuvarande situation skulle tillmötesgå varje enskild värnpliktigs önskemål om tidpunkt för grundutbildningens fullgörande, skulle man tvingas anskaffa ytterligare övningsfält, förläggningar och utbildningsanordningar. Dessa investeringar skulle inte kunna utnyttjas när årsklasserna under 1970-talet åter minskar. Kadern av utbildningsbefäl skulle behöva ökas väsentligt för att senare minska under nuvarande nivå. Sådana temporära växlingar i fredsorganisationen är praktiskt ogenomförbara och ekonomiskt oförsvarbara. Man har istället nödgats acceptera att den enskilde värnpliktige får fullgöra sin grundutbildning vid en tidpunkt som för honom inte är den lägligaste.

En betydande del av de värnpliktiga avser efter avslutad gymnasieutbildning bedriva postgymnasiala studier. En stor grupp av dessa uttas till utbildning som meniga och underbefäl (ca 12 000). Denna stora grupp har fått påverka den tidsmässiga inpassningen av grundutbildningen i utbildningssystemet. Valmöjligheter beträffande tidpunkten för inryckning är för dessa värnpliktiga mycket begränsade. Flertalet kan inte räkna med att fullgöra grundutbildning direkt efter gymnasiet. För de värnpliktiga som uttagits till underofficersutbildning (ca 3 000—4 000) erbjuds däremot möjlighet att välja mellan två alternativ — sammanhängande tjänstgöring eller uppdelad tjänstgöring på två perioder.

Av uttalanden i motionerna synes motionärerna ha förbisett de alternativa inryckningsmöjligheter som erbjuds de underofficersuttagna värnplik-

tiga. Härom anför föredragande departementschefen i Kungl. Maj:ts prop. 106/1966 (s. 142 sista st.—s. 143): »Jag vill i detta sammanhang understryka betydelsen av att de underofficersuttagna värnpliktiga får tillräcklig utbildning före trupptjänstgöringen under den grundläggande krigsförbandsutbildningen. Utredningens förslag, som innebär att utbildningen antingen sker i en följd med inryckning i mars eller uppdelas på två perioder, tillgodoser minimibehovet av skolmässig förutbildning före den grundläggande krigsförbandsutbildningen. Jag tillstyrker därför utredningens förslag rörande de underofficersuttagnas utbildning. Jag förutsätter därvid att största möjliga frihet ges åt de värnpliktiga att välja mellan tjänstgöring i en följd eller tjänstgöring uppdelad på två perioder.» Grundutbildningen har anordnats i enlighet med dessa principer.

I de fall den underofficersuttagne värnpliktige väljer att fullgöra grundutbildning uppdelad i två perioder rycker han in omkring den 1 juni efter avslutade gymnasiestudier och fullgör första perioden med utryckning omkring den 31 augusti samma år. Andra perioden fullföljs påföljande år med inryckning omkring den 1 juni. Utryckning sker omkring den 30 maj påföljande år.

I det fall den underofficersuttagne värnpliktige väljer att fullgöra grundutbildningen i en följd rycker han in omkring den 1 mars och fullgör grundutbildningen med utryckning omkring den 30 maj påföljande år.

Värnpliktskommittén vill i detta sammanhang även framhålla vad departementschefen vidare anförde i förenämnd proposition (s. 143 3. stycket): »— — — Jag vill slutligen framhålla att såväl de civila utbildningsmyndigheterna som de militära myndigheterna noga bör följa utvecklingen och, om så befinns nödvändigt, ömsesidigt göra jämkningar beträffande tidsanpassningen.» Enligt vad värnpliktskommittén erfarit sker ett sådant samarbete mellan myndigheterna kontinuerligt.

Arméns värnpliktiga informeras bl. a. om värnpliktsutbildningens längd och tidsmässiga inpassning, dels vid inskrivningsförrättningarna, dels genom en broschyr som tillställs alla underofficersuttagna värnpliktiga i samband med inkallelse till grundutbildning. I broschyren anges bl. a. att militärutbildningen kan genomföras i en följd eller uppdelad på två perioder samt att dessa alternativ är valfria så långt organisatoriska skäl medger.

Beträffande de underofficersuttagna värnpliktiga vid övriga delar av krigsmakten genomförs tjänstgöringen i en följd med inryckning den 1 juni första året och utryckning i slutet av sommaren det andra året.

Sammanfattningsvis vill värnpliktskommittén framhålla att den i motionerna aktualiserade frågeställningen icke kan bedömas fristående utan måste ses i sammanhang med övrig utbildning inom utbildningssystemet. Enligt kommitténs uppfattning saknas ännu tillräcklig erfarenhet av det nya utbildningssystemets verkningar, då den uppdelade grundutbildningen av underofficersuttagna tillämpas i full utsträckning först från och med utbildningsåret 1968/69. Motionärerna synes vidare ha utgått ifrån en oriktig uppfattning om nu gällande inpassning av de underofficersuttagna värnpliktigas grundutbildning. Med hänsyn härtill och till att värnpliktsutbildningen är så uppbyggd att studiesociala skäl utifrån de i övrigt rådande förutsättningarna skall beaktas, synes ställning icke böra tagas till ytterligare utredning av inryckningstiderna för underofficersuttagna värnpliktiga förrän tillräckliga erfarenheter av systemet föreligger.